

Kovács Dávid

A nemzeti hagyományok és a kommunista önreprezentáció

A kommunista hagyománypolitika kezdetei

Jelen írás tárgyát a magyar kommunista ideológusoknak az 1936 és 1939 közötti időszakban a nemzeti történelem, nemzeti hagyományok szerepére vonatkozó gondolatai, mindenekelőtt Révai József és Lukács György ez irányú eszmefuttatásai képezik. Tanulmányom az ezen gondolatok mögött munkáló szerzői intenciók feltérképezésére vállalkozik. A szóban forgó elgondolások tartalmazó szövegek jelentőségét részben az adja, hogy ezek az első megnyilatkozások, melyekben a kommunista mozgalom teoretikusai részéről feltűnik a nemzeti hagyományokhoz való kapcsolódás igénye. Másrészt ezek az írások 1945 után újabb kiadásokban megjelenve, akkor már szélesebb közönséghez eljutva, orientáló pontjaivá váltak a kialakuló kommunista történelem- és irodalomszemléletnek. A vizsgált írások lényegi sajátossága tehát abban keresendő, hogy azok szakítva a magyar kommunista mozgalom korábbi gyakorlatával, a nemzeti hagyományokhoz való kapcsolódás igényét deklarálták. Ezt tekintve, Révai egyik 1936-os történelmi munkája a határkő, amelyben az ideológus arra szólította fel párttársait, hogy tanulják meg „a magyar múlt nagy cselekedeteit és eseményeit” a „saját múltuknak érezni”, valamint „fegyverként” használni

ezen „hagyományokat” politikai harcaikban.¹ A szerző e fegyverként használható események közül 1848-at tekintette a legfontosabbnak.

A fordulat élességét jól érzékelteti, hogy pár évvel korábban Révai még határozottan elutasította annak lehetőségét, hogy a „munkásság ’48–49-et besorozhatná a maga történelmi emlékei közé”. Elutasítása két forrásból táplálkozott. Egyrészt abból a meggyőződésből, miszerint 1848 „nem saját osztályának története”, másrészt abból, hogy hite szerint a proletariátus cselekedetei és jogcímei alátámasztására nem szorul a történelem legitimáló erejére: „Arról sincsen szó, hogy a munkásságnak a maga cselekvése számára ’48–49 forradalmi cselekvésében kellene a történelmi igazolást keresnie. A munkásságnak nincs szüksége arra, hogy holmi történelmi jogokkal támassza alá azt, amire a jogosultságot egyedül osztályérdekeiből származtatja”.² Hasonló váltásról tanúskodik, hogy a magyar irodalmat provinciális, éppen ezért figyelemre nem méltó jelenségként számon tartó Lukács György az általunk vizsgált korszakban a magyar irodalmi hagyomány értékelésére adta a fejét. A tanulmány a nemzeti múlt és hagyományok kommunisták részéről történő, az 1930-as évek közepétől kezdetét vevő instrumentálzásának, vagyis a kommunista hagyománypolitika létrejöttének okait kívánja feltárni. Ezt részben a népfrempolitika háttérének megvilágításával, részben a kommunista hagyománypolitika funkcióinak a rekonstruálásával kívánom elérni.

¹ Révai József: Szabó Ervin és a 48-as magyar forradalom [1936]. In: *Uő: Válogatott történelmi írások 1.* Budapest, Kossuth, 1966, [112–117.] 112.

² Révai József: A 48-as legenda [1932]. In: *Szabó Ervin történelmi írásai.* Szerk. Litván György. Budapest, Gondolat, 1979, [606–621.] 619–620.

A NÉPFRONTPOLITIKA HÁTTERE ÉS RETORIKÁJA

Komoly szakirodalomra támaszkodik az a megközelítés, amely bár utalásszerűen megemlíti a Komintern 1935-ös VII. kongresszusa által meghirdetett népfrontpolitika jelentette változást, a fentiekben körvonalazott fordulat alapvető okait Révai és Lukács gondolati fejlődésével, belső meggyőződéseik változásával magyarázza. Magam nem osztom ezt a tézist. A kommunista világmozgalom sajátosságait szem előtt tartva abból célravezető kiindulnunk, hogy a helyi pártoknál, illetve azok tollforgatóinál tetten ért ideológiai váltások mögött nem egyéni gondolati kezdeményezéseket, hanem Moszkva érdekeinek módosulásait érdemes keresnünk. Éppen ezért megközelítem fontos vonása, hogy a magyar kommunisták ideológiájában és retorikájában bekövetkezett metamorfózist nem önmagában vizsgálom, hanem összefüggésbe hozom a Komintern politikájában, valamint a Szovjetunió államérdekeiben bekövetkezett változásokkal. Magam is vallom azt, amit Isaac Deutscher és hozzá hasonló szellemben mások is megfogalmaztak, nevezetesen, hogy „csakis kudarchoz vezethet, ha valaki bármely kommunista párt történetét csakis saját nemzeti környezetébe ágyazottan akarja értelmezni”.³ Ennek megfelelően a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) ideológiai fordulatára egy átfogó átalakulás lenyomataként kell tekintenünk.

Az úgynevezett népfrontpolitika Hitler hatalomra jutásának, pontosabban a szovjet politika erre adott válaszána köszönhető létét. Ennek nyomán ugyanis Sztálin szakított korábbi meggyőződésével, miszerint a Szovjetuniót a versailles-i győztesek koalíciója és szervezetük, a Népszövetség fenyegeti. A hitleri fordulat után Sztálin egyre inkább Németországban ismerte fel a fő veszélyforrást. A szovjetek a veszély elhárításának egyik, diplomáciai eszközét a Franciaországgal 1935

májusában kötött kölcsönös segítségnyújtási szerződésben, valamint a korábban kárhoztatott Népszövetségbe való belépésben keresték.⁴ A másik eszközt az európai kommunista pártoknak mint a Szovjetunió „ötödik hadoszlopának” mozgósítása jelentette. A Kreml által újraírt és a helyi pártoknak kiosztott szerep értelmében a fasizmussal és az azt politikai gyakorlattá emelő Németországgal szembeni védekezés, a demokratikus jogok és a nemzeti függetlenség megóvása jelentette a kommunista szekciók új küldetését. Ennek érdekében kellett a kommunistáknak a szociáldemokratákkal és az antifasiszta, németellenes szervezetekkel, pártokkal széles körű összefogást, a „népfrontot” megteremteniük. Az új politika kísérleti laboratóriuma Franciaország volt, kanonizációjára pedig a Komintern VII. kongresszusán, 1935-ben került sor.

A helyi kommunista pártoknak a feladat hatékony betöltéséhez számos, a marxizmus-leninizmus alapját képező alapelvet, ideológiai elemet kellett a retorika területén elhagyniuk. Emellett pedig a propaganda szintjén két olyan attribútum birtokosaként tüntették fel magukat, amelyeket korábban a

⁴ Mindehhez hozzá kell fűzni, hogy a nyilvános diplomáciai lépések mellett a szovjet vezetés a háttérben nem adta fel a Németországgal való esetleges megegyezés lehetőségét, hiszen számára a legideálisabb forgatókönyv a „imperialista hatalmak” egymás közötti totális háborúja volt, amely elkerüli a Szovjetuniót és legyengíti a kapitalista világot. Ezeknek a kulisszák mögött zajló lépéseknek lett az eredménye a Molotov–Ribbentrop-paktum. Heller, Mihail – Nyekrics, Alexandr: *Orosz történelem 2. A Szovjetunió története*. Budapest, Osiris, 1996, 255–256. A fasizmus elleni harc, a Németország felől fenyegető barbarizmus elleni közös küzdelem jelszava és az egész népfrontos propaganda mögötti valódi szándékot sokan a francia szövetségesek között is látták. A Szovjetunióban tartózkodó egyik francia katonai küldöttség irányítója így jellemezte a szovjet politika mozgatóit: „Oroszország igyekszik visszatérlni nyugat felé azt a vihart, amelyről úgy érzi, hogy kelet felé tör. [...] Nem akar belekeveredni az elkövetkezendő európai konfliktusba, olyan szerepet óhajt játszani benne, amelyet az Egyesült Államok játszott 1918-ban, a döntőbíró szerepét a kegyetlen háború elcsigázta Európában.” Idézi: Deutscher *i. m.* 1990, 408.

³ Deutscher, Isaac: *Sztálin. Politikai életrajz*. Budapest, Európa, 1990, 387. Vö.: Pons, Silvio: *The Global Revolution. A History of International Communism 1917–1991*. Oxford, Oxford University Press, 2014, xiii.

Sztálin és Dimitrov 1936-ban, Moszkvában. Dimitrov, a Komintern vezetője végezte el a kommunista népfrontpolitika elméleti megalapozását. Forrás: Wikimedia Commons.

leghatározottabban visszautasítottak volna: a két tulajdonságjegy a „nemzeti” és a „demokrata” volt. Mindenekelőtt a németellenes csoportokkal való együttműködést gátló, az osztályharcot előtérbe állító „osztály az osztály ellen” alapelv vált feleslegessé. Nem csodálkozhatunk ezen, hiszen az már elméletileg kizárta „elnyomók” és „elnyomottak”, vagyis a polgárság vagy más társadalmi osztályok, valamint a munkásság átfogó nemzeti érdekek mentén történő együttműködését. A Komintern VII. kongresszusán a szekciók elejtették az „osztály az osztály ellen” jelszavát, és óvatosan elkezdtek a „nemzeti összefogás” az osztályharc gondolatától oly idegen fogalmát a kommunista propaganda és agitáció részévé tenni. Ennek elméleti megalapozását a Komintern vezetője, Georgi Dimitrov végezte el. A Komintern első embere kongresszusi beszédében kitért arra, hogy a kommunisták bár nem fogadják el a „burzsoá nacionalizmust”, de a „nemzeti nihilizmus” is idegen tőlük.

A proletariátus pártjainak az a feladatuk, hogy megmutassák a tömegeknek, hogy ők az „igazi harcosai” a „nemzeti szabadságnak és a nép függetlenségének”.⁵

A Komintern korifeusai száműzték azt a korábbi képzetet is, amely úgy tekintett a faszizmusra, mint a polgári világ minden pórusába, rétegébe és pártjába beivódott méregre, amelynek egyetlen ellenszere a kommunizmus és annak mozgalma. Új önmeghatározásuk értelmében már a „demokraták tábora” – immár idesorolták magukat a kommunisták – és a „fasiszta erők” között feszült antagonisztikus ellentét. Tábor szervező elvé a kommunista propagandában az antifaszizmus vált.⁶ Talán nem kell kiemelnünk, hogy a kommunisták számára az „antifaszistákhoz”, a „demokrata táborhoz” tartozás szinte kizárólagos kritériuma a németellenesség volt; a fasiszta titulushoz, vagy legalábbis a „demokrata táborból” való verbális száműzéshez pedig elég volt a szovjetellenesség. Mindez maga után vonta, hogy a kommunisták lemondtak a proletárforradalom, a proletárdiktatúra közvetlen céljáról. Dimitrov feladatként a demokratikus jogok bővítését, illetve a „reakció támadásával szemben” a már meglévők védelmét jelölte ki: „védelmezni fogunk minden arasznyi demokratikus vívmányt [...] és elszántan harcolni fogunk ezeknek a vívmányoknak a kiszélesítéséért”.⁷

A népfrontos fordulat után a helyi kommunista pártok a polgári társadalomban született demokratikus eszmények örökösiként, a felvilágosodással és a francia forradalommal elinduló emancipációs törekvések folytatóiként, a haladás kerekének továbbgörgetőiként tüntették fel magukat. Tulajdonképpen erre a történet szemléleti sémára épült rá a népfrontpolitika legfontosabb

⁵ Dimitrov, Georgi Mikhaylov: *Harc az egységfrontért a faszizmus és a háború ellen. Előadói beszéd a Kommunista Internacionálé VII. világkongresszusán.* (1935. augusztus 2.). In: Uő: *Válogatott cikkek és beszédek.* Budapest, Szikra, 1952, [40–169.] 117.

⁶ Vö. Máthé Áron: *A zuglói nyilasok pere, 1967.* Budapest, Századvég, 2014, 41–42.

⁷ Dimitrov i. m. 1952, 149.

dichotómiája: a „reakció erőinek”, vagy a „fasizmusnak”, valamint a „haladás erőinek” vagy a „demokraták táborának” szembeállítására.⁸ Ez az ideológiai konstrukció arra volt hivatva, hogy megnyissa az utat a kommunistáknak a polgári, baloldali szervezetekkel való együttműködés felé. A múlt „eltörlése” helyett tehát a múlthoz való kapcsolódás igénye került előtérbe. A történelmi elődkeresés azonban nem korlátozódott a felvilágosodás és a polgári forradalmak korára. A Komintern pártjai a nemzeti múlt korábbi századaiból is elkezdtek keresni előképeket, a „haladó hagyományokat”. Ez tulajdonképpen a kommunista mozgalomban a nemzeti múlt politikai célokra való felhasználásának kezdete, a kommunista hagyománypolitika születésének pillanata.

A MÚLT FELHASZNÁLÁSÁNAK KEZDETEI

Mint azt korábban kiemeltük, a népfrontpolitikáig nem élt a kommunistákban késztetés arra, hogy előképeket keresenek a nemzeti múltból, vagy hogy aktuális politikai törekvéseik igazolására a múltat, mint inspiráló példatárat felhasználják. Mint oly sok mindent, a népfrontpolitika hozta metamorfózisok közül a nemzeti múlthoz való újszerű kapcsolat kívánalmát is Dimitrov 1935-ös beszéde vezette be a kommunista világmozgalomba. A szöveg külön érdekessége annak nyilvánvalóvá tétele, hogy a kommunisták műtfelhasználási technikáit milyen mélyen inspirálta a fasiszta és a nemzetiszocialista minta: „A fasiszták tövig kiforgatják minden nép egész történetét, hogy úgy tűntessék fel magukat, mint a nép múltjában lejátszódott minden kimagasló hősi esemény egyetlen örökösét és folytatóját. Mindazt pedig, ami megalázza és sérti a nép nemzeti érzéseit, fegyverként használják a fasizmus ellenségei ellen. Németországban száz és száz könyvet adnak ki, amelyeknek csak egy a célja: fasiszta módon meghamisítani a német nép történetét. Az újdonsült nemzetiszocialista történészek

olyan módon iparkodnak Németország történetét bemutatni, mintha valamilyen történelmi törvényszerűség erejénél fogva kétezer év folyamán vörös fonálként vonulna végig az a fejlődési vonal, amely arra vezetett, hogy megjelent a történelem színterén nemzeti »megváltó«, a német nép »messiása«, az a bizonyos osztrák származású »Gefreiter«. Ezekben a könyvekben a német nép múltjának legkiválóbb alakjait fasisztáknak, a nagy parasztmozgalmakat pedig a fasiszta mozgalom egyenes előfutárjainak tüntetik fel. Mussolini minden erővel tőkét igyekszik kovácsolni Garibaldi hősies példájából. A francia fasiszták az orléans-i szüzet nevezik ki hősnőjüknek. Az amerikai fasiszták az Amerika függetlenségéért vívott háborúk hagyományaira, Washington, Lincoln hagyományaira hivatkoznak. A bolgár fasiszták a '70-es évek nemzeti szabadságmozgalmát és e mozgalomnak a nép körében szeretetnek örvendő hőseit, Vaszil Levszkit, Sztefan Karadzsat stb. használják fel. Azok a kommunisták, akik azt hiszik, hogy mindennek semmi köze a munkásosztály ügyéhez, akik semmit sem csinálnak, hogy történelmileg helyes, igazi marxista [...] szellemben világítsák meg a dolgozó tömegek előtt népük múltját, hogy összekapcsolják jelenlegi harcukat múltjuk forradalmi hagyományaival, ezek a kommunisták önként kiszolgáltatják a fasiszta hamisítóknak a néptömegek butítása céljaira mindazt, ami a nemzet történelmi múltjában értékes. Nem! Elvtársak! Bennünket nemcsak népünk jelenének és jövőjének, hanem múltjának is minden fontos kérdése érdekel.”⁹

Az elkövetkező években a helyi kommunisták kísértetiesen hasonló módon jártak el, mint a „fasiszta hamisítók”. Önmagukat a hősi események „örökösének”, a szocializmus eljövételét történelmi szükségszerűségnek, a nemzeti múlt nagyjait a kommunisták „elődeinek” mutatták, hivatkoztak a „függetlenségért vívott háborúk” és a „nemzeti szabadságmozgalmak” hagyományaira, és felhasználták azok hőseit politikai céljaikra.

⁸ Vö. Aron, Raymond: *Az értelmiség ópiuma*. Budapest, Akadémiai, 2006, 20–21.

⁹ Dimitrov i. m. 1952, 113–114.

A Szovjetunióban, a szovjet történetírásban az átállás már 1934-ben elindult. A Mikhail Nikolajevics Pokrovszij nevével fémjelzett hivatalos történetírói iskolát, amely közel másfél évtizeden keresztül a cári Oroszország történelmét a legsötétebb színekkel ecsetelte, éles támadások kezdték érni a párt képviselőinek részéről, amely végül az irányzat felszámolásához vezetett.¹⁰ Támadták az irányzatot „nemzeti nihilizmusa”, a történelmi szereplők megítélésének ahistorikus módja, valamint absztrakt, a történelmi szereplők és események szerepét leértékelő szociologikus szemlélete miatt. Ekkortól vette kezdetét a korábban kizárólag a munkásmozgalmi alakokkal benépesített közösségi panteon kibővítése. Így kapott kiemelt helyett a közösségi emlékezetben Puskin mellett a német lovagrend támadásától Oroszországot megvédelmező Alekszandr Nyevszkij, a Napóleont legyőző Kutuzov, a Moszkvát a 17. század elején elfoglaló lengyel hódítók legyőzésében oroszánrészt vállaló, egyszerű sorból származó Kuzma Minyin (aki személyében szimbolizálta az orosz honvédő népi patriotizmust), valamint az orosz államot megerősítő, központosító uralkodók, Rettegett Iván és Nagy Péter.¹¹

A cári orosz múltat egészében elvető felfogástól való eltávolodást érzékletesen fejezik ki Sztálin 1937-es mondatai: „Az orosz cárok sok mindent rosszul csináltak. Raboltak és szolgaságba taszítottak. Háborúkat vezettek, területeket hódítottak el a nagyurak érdekében. De egy erényük van: egy Kamcsatkáig terjedő, hatalmas államot teremtettek. Ennek mi örökösei vagyunk. Mi, bolsevikok elsőként egyesítettük és erősítettük meg ezt az államot, de nem a kapitalisták és az urak kedvéért, hanem a munkásokért és mindazokért a nagyszerű emberekért, akik ezt az államot alkotják.”¹²

¹⁰ Brandenberger, David: The Creative Intelligentsia and the Rise of Official Russocentrism Under Stalin. *Wiener Slawistischer Almanach*, 57 (2006), [83–98.] 93.

¹¹ Brandenberger, David: Proletarian Internationalism, „Soviet Patriotism” and the Rise of Russocentric Etatism During the Stalinist 1930’s. *Left History*, 1999/5, [80–100.] 89–91.

¹² Idézi: Uo. 92.

Könnyen kiolvasható a panteonban szereplő történelmi alakokból, valamint Sztálin szavaiból, hogy a szovjet állam haladó hagyományá a nemzeti múltból az idegen hódítókkal szemben az állam önállóságát védelmező honvédő harcokat, valamint az államszervező tevékenységet emelte. A szovjet történetírás szempontjai és „eredményei” könnyen adaptálhatók voltak a népfrontos műltszemléletbe, hiszen a helyi kommunisták is úgy tüntették fel szovjet határőrségi szerepüket, mint az adott állam függetlenségének védelmét.

A HAGYOMÁNPOLITIKA FUNKCIÓI

A központi fogalomként használt *hagyománypolitika* alatt a nemzeti múlt, a nemzeti hagyományok politikai célú felhasználását értem. Ismereteim szerint a kifejezéssel pontosan ebben a formában más szerzők korábban nem éltek. Ugyanakkor az általam is leírni kívánt jelenséget számos szerző a hagyományokkal való hatalmi-politikai visszaélés gondolati és fogalmi keretében tárgyalta.¹³

Részben ezen a magyar szellemi életben messze nyúló előzmények okán használom a *hagyománypolitika* kifejezést, szemben az emlékezet- és identitáspolitika angolszász kulturális közegeből átemelt terminusaival, amelyek egyébiránt tartalmilag annak sok ponton megfeleltethetők. A magyar szakirodalomban megtalálható még a „történetpolitika” kifejezése, amely szintén a „múlt felhasználásának” politikai intenciók nyomán való igénybevételeire utal.¹⁴ Megítélésem szerint azonban

¹³ Czigány Lóránt: Lépéskényszer: az irodalom államosítása Magyarországon, 1946–1951. In: Uó: *Nézz vissza haraggal! Államosított irodalom Magyarországon, 1946–1988*. Budapest, Gondolat, 1990, 11–69.; Kósa László: Nemzeti hagyományok: értékörzés – értékteremtés. *Új Forrás*, 1980. február, 72–75.; Litván György: Előszó. In: Uó: *Októbertek üzenete*. Budapest, Osiris, 1996, 5–10.

¹⁴ Romsics Ignác Szekfű *Három nemzedékéről* értekezve a következő meghatározását adta a „történetpolitikai esszének”: „Célja nem az elmúlt évszázad magyar történelmének tárgyilagosságra és kiegyensúlyozottságra törekvő bemutatása, hanem a potenciális olvasók politikai orientálása

a *hagyománypolitika* a „történetpolitikánál” átfogóbb fogalma jobban kifejezi a kommunisták törekvéseit, teoretikusaik ugyanis nem pusztán a szűk értelemben vett történelmi eseményekkel és alakokkal „politizáltak”, hanem a nemzeti kultúra kimagasló szereplőivel, sőt egyes műveivel is. Nem csak 1848 forradalma és szabadságharca, vagy a tanácsköztársaság, de Kölcsey Ferenc életműve, vagy éppen Madách Imre alkotása, *Az ember tragédiája* megítélése is kiemelt jelentőséggel bírt a szemükben. A kommunista ideológusok ezekben az értékelésekben – fordulatukkal élve – a „jelen harcainak” fontos „fegyverét” ismerték fel.

A *hagyománypolitika* fenti definíciója, miszerint az a nemzeti hagyományok politikai célzatú felhasználása, árnyaltabb, részletezőbb kifejtést igényel, annak számbavételét, hogy pontosan milyen politikai funkciókat töltött be a „múlt felhasználása”, vagy a kommunizmus szókészletével kifejezve magunkat: a „haladó hagyományok” milyen módon jelentettek „fegyvert” a politikában. A válaszhoz közelebb visznek azok a szerzők, akik szándékaimmal egyezően a múltban a hagyományokkal való visszaélés gondolatából indultak ki, hiszen elemzéseikben a hagyománypolitika két meghatározó funkciójára vetettek fényt.

---

volt a múltat erkölcsi és ideológiai példatárként felhasználva.” Romsics Ignác: Szekfű Gyula *Három nemzedékéről*. In: *Uő: Történelem, történetírás, hagyomány*. Budapest, Osiris, 2008, [195–212] 211. Romsics Ignác egy másik munkájában az 1949 és 1956 közötti kommunista múltszemléletre használta a fogalmat, „konstruált [...] történetpolitikai kánonként” jellemezve azt. *Uő: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*, Budapest, Osiris, 2011, 356. A „történetpolitika”, a „történetpolitikai tanulmány” fogalmának külön érdekessége, hogy azt éppen Szekfű vezette be a közgondolkodásba. A történész azonban nem a fenti, meglehetősen negatív értelemben, hanem követendő és általa is művelt módszerként: „A történetpolitikai tanulmány [...] távolról sem politikai, vagy csupán újság cikk, hanem egy-egy aktuális probléma történeti összefüggésének felfedezése, a jelen helyzetre alkalmazott történetkutatás.” Szekfű Gyula: *Történetpolitikai tanulmányok*. Budapest, Magyar Irodalmi Társaság, 1924, 9.

1980-ban Czigány Lóránt az emigrációban írt arról, hogy a kommunista hatalom az úgynevezett haladó hagyományok kiemelésével és kanonizálásával valójában a nemzeti kultúrát csonkította meg. Czigány Lóránt tanulmányában az 1946 és 1951 közötti irodalmi életet mutatta be. Szerinte a „haladó hagyományok ápolása” a kommunisták kezében annak eszköze volt, hogy a magyar irodalomból „kirostatálják” a számukra „nemkívánatos szerzőket, illetve műveket”, és ezen keresztül a nemkívánatos gondolattartalmakat is.¹⁵ A hagyománypolitika ezen vonatkozása számunkra kevésbé fontos, hiszen az általunk vizsgált korszakban a kommunista párt a hatalom sáncain kívül állva a szelektálás lehetőségével nem élhetett. Annál fontosabb a másik vonatkozás, ami szintén szerepelt Czigány elemzésében.

A „kiiktatás”, az „elhallgatás” mellett a kommunista hagyománypolitika a nemzeti művelődés klasszikusainak, valamint a magyar történelem kiemelkedő alakjainak szellemét, egykori szándékait is meghamisította, vagy legalábbis önkényesen kiragadott és eltorzított bizonyos motívumokat az életművekből. Czigány felsorolásával élve például ilyen „átértékelés” nyomán vált a „forradalmi haladásba szerelmes” Petőfi a kommunisták „lobogójává”, Ady pedig a forradalom „viharmadarává”.¹⁶ Révai József – egy, a korszakunkból származó példát is megidézve – ennek az „értelmezési gyakorlatnak” a jegyében bizonygatta 1938-ban írt tanulmányában, hogy Kölcsey pesszimizmusa nem ellentéte a kommunisták

¹⁵ Czigány i. m. 1990, 52. Kósa László úgy fogalmazott korábban említett tanulmányában, hogy a haladó hagyományra való hivatkozás „történelmi igazságok elferdítésére, elhallgatására, esztétikai értékeknek a nemzet művelődési örökségéből való kiiktatására szolgáltatott ürügyet”. Kósa i. m. 1980, 73. Ständeisky Éva pedig így írta le a jelenséget: „A szelektált, diktatúralegitimáló eszközként kisajátított nemzeti kultúra a magyar kulturális hagyományok zömét kirekesztette a magyar szellemi örökségből.” Ständeisky Éva: A kígyó bőre. Politika és ideológia a fordulat éveiben. In: *Uő: Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 1956-os Intézet – ÁBTL, 2005, [126–144.] 138.

¹⁶ Czigány i. m. 1990, 52.

Révai József az Országházban, 1950. december 8-án. Forrás: FORTEPAN / Bauer Sándor, Képszám: 128546.

optimizmusának és haladáshitének, hiszen nem is igazi pesszimizmus, hanem a „magyar haladás sorsa fölötti gyöt-rődés”, a „haladó magyar lázongása” a társadalmi viszonyokkal szemben.¹⁷ A fenti példák szemléltetik, hogy a nemzeti múlt és művelődés nagyjai a „haladó hagyományok” részévé válva az éppen aktuális kommunista politikai program és az annak elméleti igazolást adó ideológia üzeneteinek szimbólumalakjaivá torzultak. Ezért fogalmazhatunk úgy, hogy az általunk vizsgálandó hagyomány-politikai írások egyik alapvető funkciója az ideológiaközvetítés – a múlt, a nemzeti hagyományok közegét felhasználva.

A múlt felé fordulás, a nemzeti múlt saját múltként való vállalásának másik funkciója a kommunisták szemében a párt nemzeti erőként való önmeghatározásának alátámasztása volt.¹⁸ A népfrent-

¹⁷ Révai József: Kölcsény Ferenc [1938]. In: Uő: *Marxizmus, népiesség, magyarság*. Budapest, Szikra, 1948, [9–45.] 18–19.

¹⁸ Vö. Standeisky Éva: *A Magyar Kommunista Párt irodalompolitikája 1944–1948*. Budapest, Kossuth, 1987, 11.

politika Komintern által történő 1935-ös meghirdetése után a helyi kommunista pártok, szakítva korábbi internacionalista retorikájukkal, a nemzeti érdek legkövetkezetesebb védelmezőinek tüntették fel magukat. Ennek kiegészítője és egyben hitelesítője volt a nemzeti hagyományokkal, vagy legalábbis azok egy részével való deklaratív azonosulás. A KMP teoretikusai mozgalmukat a legnemesebb nemzeti hagyományok örökösének és folytatójának láttatták. A kommunista hagyománypolitika másik fontos funkcióját tehát a KMP nemzeti önreprezentációjának igazolásában határozhatjuk meg.

Az 1936 és 1939 közötti időszakban a magyar kommunista szekció, mint a Komintern más szekciói is, a németellenes csoportok minél szélesebb körű megszervezését tekintették feladatuknak. Ennek a széleskörű együttműködésnek az egyedüli eszmei alapja a nemzeti összetartozás és függetlenség eszméje lehetett. Ez tette megkerülhetetlenné a KMP számára a nemzeti erőként való önreprezentációt. Ezt az önmeghatározást támasztotta alá a hagyományok tendenciózus felhasználása, annak görcsös kimutatása, hogy a kommunisták a múltbeli nagy nemzeti törekvések letéteményesei és beteljesítői. Révai egy 1953-as, a belső pártvezetés számára készített anyagában szinte teoretikus összefoglalását adta a nemzeti hagyományok szerepének a kommunista politika egészében, betekintést adva így hagyománypolitikai intencióiba. Révai három szempont érvényesítéséről szolt a kérdés kapcsán. Az egyik az előbb említett örökös szerep lefektetése és ezen keresztül a nemzeti önreprezentáció megalapozása: „Visszatérve a nemzeti hagyományok [...] értékelésére: mi a jelentősége számukra eme hagyományoknak, hogy kell őket felhasználnunk népünk hazafias és internacionalista nevelésénél? [...] A nemzeti hagyományok arra valók, hogy segítségükkel megmutassuk: [...] hogy annak, amit mi csinálunk, vannak nagy előzményei népünk történelmében, hogy mi kommunisták nem holmi rózsa-bokorban jöttünk a világra, nem zabigye-rekei, hanem törvényes gyerekei vagyunk népünk évszázados felszabadulási

harcainak, legitim örökösei a magyar haladásért vívott küzdelmeknek.”¹⁹

Ehhez hozzá kell tennünk azt, hogy az általunk vizsgált korszakban a kommunista pártok a szélesebb nemzeti összefogás mellett a szűkebb körű „demokraták” közötti együttműködésnek is propagátorai voltak. Ennek érdekében nemcsak a nemzeti múlt, hanem az egyetemes baloldali tradíció örökösének szerepére is igényt formáltak. Mozgalmukat a humanizmus, a felvilágosodás, a francia forradalom „nagy ideáljai” hűséges híveként, szellemi követőjeként mutatták be. Révai, mint azt látni fogjuk, a két tradíciót összevonta. A hagyománypolitika eszközüül szolgáló szimbólumalakok a legtöbb esetben – példa erre a Révai-féle Kölcsey- vagy Petőfi-ábrázolás – ötvözik magukban a „demokrata” és a „nemzeti” tradíció eszmei tartalmait; jobban mondva, amit a kommunisták annak gondoltak. A konstruált szimbólumalakoknak ugyanakkor, meg kell vallanunk, nem sok közük volt a valódi történelmi személyekhez. Inkább a kommunista célok szülte fantomoknak lehet őket tekinteni.

Ez az észrevétel átvezet minket a hagyománypolitika nemzeti önreprezentáció megalapozása melletti másik funkciójára: az ideológiaközvetítésre. A kommunista teoretikusok a történelmi tárgyú munkákban egyrészt politikai programjukat historizálták: meggyőződésük volt ugyanis, hogy a befolyásolni kívánt szélesebb közvélemény mozgósításának hatékony eszköze a történelmi párhuzamokkal, analógiákkal való operálás. Mint azt korábban ismertettük, a történelmi múlt jelen harcaiban való kiaknázásának gondolatát, a szovjet minta hatásától nem függetlenül Dimitrov honosította meg a kommunista világmozgalomban. Később is tetten érhető a Komintern képviselői részéről az erős hit abban, hogy a németellenes politika alátámasztása a nem kommunisták körében hatalmas erőforrást meríthet a történelmi múltra való hivatkozásból. Erről árulkodik például a Kommunista Internacionálé

Végrehajtó Bizottságának 1939. júliusi, a magyar szekció feladatait kijelölő határozata, amely azt a feltételezést is tartalmazta, miszerint a magyar társadalomban „elevenen él” a „német hódítókkal” szembeni, a függetlenségért vívott több évszázados „harc hagyománya”.²⁰ A határozat azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy mi volt a központi politikai üzenet, amelyet a hagyománypolitikai írásoknak a múltba kellett csempésznük. Magyarországon Révaira hárult a munka, hogy a kommunisták valós szándékait eleve elfedő politikai programhoz – miszerint a legfontosabb feladat a külső hódítás elhárítása, s ez megköveteli a nemzeti összefogást – megtalálja és kidolgozza a megfelelő történelmi illusztrációt.

Révai ezt elsősorban az 1848–49-es magyar eseményekben lelte meg, de Szent István és Hunyadi János alakja is alkalmas volt az „idegen hódítókkal” szembeni ellenállás fontosságának kifejezésére. A Komintern más szekciói más történelmi korszakban találták meg a centrális politikai üzenet közvetítésére legalkalmasabb történelmi személyeket és eseményeket: a cseh kommunisták például a huszitizmus örökösöként vállalták a csehszlovák állam függetlenségének védelmét a német hódítókkal szemben.²¹

Tévednénk azonban, ha azt gondolnánk, hogy a múlt csak ennek a közvetlen politikai üzenetnek hordozójaként szolgált. A hagyományértelmezés átfogóbb eszmei tartalmak ideológiaközvetítés tárgyává válására is módot adott. Ilyen eszmei tartalom volt a haladáshit, az internacionalizmus, a kommunisták értelmezése szerinti „igaz hazafiság”, a forradalmiság, valamint a „népiség”, ami a közérthető, közéleti tartalmú, a „nép felemelését”

²⁰ A Kommunista Internacionálé végrehajtó bizottságának a Kommunisták Magyarországi Pártja feladatairól 1939-ben és 1940-ben hozott határozatai. *Párttörténelmi Közlemények*, 1962. május, [163–189.] 169.

²¹ A cseh kommunisták, elsősorban Zdeněk Nejedlý történelemszemléletére lásd: Kemp, Walter A.: *Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union*. London, MacMillan Press, 1999, 104–108.

¹⁹ Politikatörténelmi és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 793. f. (Révai József iratai), 11. ő. e. 22.

szolgáló irodalom eszményét takarta. Ez a felsorolás rámutat arra, hogy miként az ideológiát közvetlenül megjelenítő politikai publicisztikában, a kommunista teoretikusok itt is hangsúlyt helyeztek arra, hogy az általuk felállított gondolati konstrukciók lehetőség szerint saját körük számára is elfogadhatók legyenek – vagyis a mozgalomhoz kötődők is tudjanak azonosulni a múltképbe rajzolt eszményekkel.

Itt is kitapintható a kettős cél: a szélesebb nemzeti közvéleményben elismertetni a KMP-t mint nemzeti erőt, másrészt a saját táboruk tagjainak szemében elfogadhatóvá tenni a népfrontpolitika jelentette alapvető változást. Ezt a közvetlen ideológia területén a demokrácia, valamint a „nemzet” és a „nemzeti eszme” fogalmának valódi jelentéséből való kiforgatásával, a kommunista világnép gondolati tartalmaival való feltöltésével kísérelték meg elérni.

A bolsevik hagyománypolitika is hasonlóan járt el. A nemzeti hagyománynak a munkásmozgalomhoz nem köthető elemeit, azokat, amelyeket a korábbi értékelés a kizsákmányolás szellemi lenyomataként élesen elutasított, a kommunista hagyománypolitika teoretikusai az új helyzetben megkísérelték a mozgalmi identitás részévé avatni. Tették ezt olyan módon, hogy a nemzeti hagyományokat és történelmet a kommunista eszmények példatárává szegényítették. Általában úgy szerepeltették a magyar történelem és kultúra nagy alakjait – Kossuthot, Adyt, Kölcseyt –, mint akik ezen eszményeket többé vagy kevésbé megközelítették, de mindenképp ezen eszmények felé haladtak. A korszakban egyedül Petőfi szimbólumalakja volt az, amely az önmagukat a „haladás híveiként”, „demokratákként” meghatározó kommunisták szemében szinte teljesen megfelelt az ideológiai elvárásoknak.

Ebben az összefüggésben érdemes a már korábban idézett, a nemzeti hagyományok felhasználásának szempontjait taglaló Révai-szöveghez fordulnunk.

Révai ebben ugyanis a nemzeti múlt említett deklaratív vállalása mellett olyan szempontokat is megjelölt, amelyek a nemzeti hagyományokkal szembeni távolságteremtés korábbi gyakorlatát éltették tovább, annak elméleti igazolást is adva. A pártideológus felfogása szerint a letűnt idők szereplői függetlenül személyes kvalitásaiktól nem léphették át saját koruk árnyékát, a „múlt korlátait”. Ezért a következetes kommunista hagyománypolitika bírálja „még a haladó hagyományokat is, azért, ami bennük következetlen, felemás, a felső osztályokhoz kötött”.²²

Egy másik érvényesítendő szempont szintén a nemzeti múlttal, az abban megjelenő törekvésekkel szembeni distancia fontosságát állította előtérbe. Eszerint hangsúlyozni kell ugyan, hogy a kommunisták népük „történelmében gyökereznek”, ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy a mozgalom „a dolgozó nép nemzetközi felszabadításának” kitűzött céljával messze túltekint a nemzeti kereteken és törekvéseken, ezért valami alapvetően újat is jelent a magyar történelemben.²³ A nemzeti célnak mint résznek, mindig alá kell rendelődnie az egésznek, vagyis az egyetemes célnak.²⁴

Ezek a szempontok érvényesültek már az 1936 és 1939 között született hagyománypolitikai írásokban is, elősegítve azok kommunisták részéről való elfogadását. Az is tanulságos, hogy Révai a nemzeti hagyományok felhasználása során az eltérő szempontok érvényesítésének mértékét a „mindenkori alkalom konkrét szükségleteihez” kapcsolta.²⁵ A múlt felhasználása mögött álló eltérő, sokszor egymásnak feszülő motivációk határozták meg a kommunista hagyománypolitika legfőbb jellemzőit.

²² PIL 793. f. 11. ő. e. 22.

²³ Uo.

²⁴ Uo. 17–18.

²⁵ Uo. 23.

A MŰLT JELENIDEJŰSÍTÉSE

Révai József és Lukács György nem rejtették véka alá, hogy a nemzeti hagyományokat a jelen politikai törekvéseinek szolgálatába kívánják állítani. Mi több, azt vallották, hogy kizárólag ebben a közösségi funkcióban rejlik a hagyományok egyedüli értelme. Révai írásaiban számos helyen hangot adott ezirányú nézeteinek. Egyik tanulmányában a „történelmi múlttal” való foglalkozást „aktuális politikai kérdésnek” nevezte, amely a „jelen harcai számára nyújt nemcsak egyszerűen tanúságokat, hanem orientációt, kiindulópontot, sőt, programot is”.²⁶ Egy másik szöveghelyen a „nemzeti hagyományokat” a „fasiszták ellen” használható fegyverhez hasonlította,²⁷ míg megint más alkalommal 1848 „felemelő hagyományából” „eleven programot”, „időszerű útmutatást” vélt kiolvasni, amelyből az ember „sok mindent tanulhat [...] ma is”.²⁸

Lukács György pedig Ady költői módszereként mint lírai azonosítást dicsérte azt, ami a múlt felhasználásának kommunista gyakorlatát uralta. Ady lírájában a múlt megjelenítését a következőképp jellemezte: „Ady költészetében megelevenedik ez az egész magyar múlt. De nem lírai hangú elbeszélések formájában, nem mint múlt, amelyet ma elmondunk, hanem a lírai azonosítás révén: mint jelen.”²⁹ A költő által felvonultatott történelmi alakok „igazságukat és megrázó erejüket [...] nem az objektív történelmi igazságból kapják”.³⁰ Ez a megrázó erő: a lírai szimbolizmus ereje. Lukács szerint éppen ez Ady múltábrázolásának az igazi értéke, hiszen ezáltal válik lehetővé a „magyar múlt beolvastása a forradalomért zokogó jelenbe”.³¹ A

²⁶ Révai József: 1848–1867 és Magyarország nemzeti jövője [1937]. In: Révai *i. m.* 1966, [271–280.] 271.

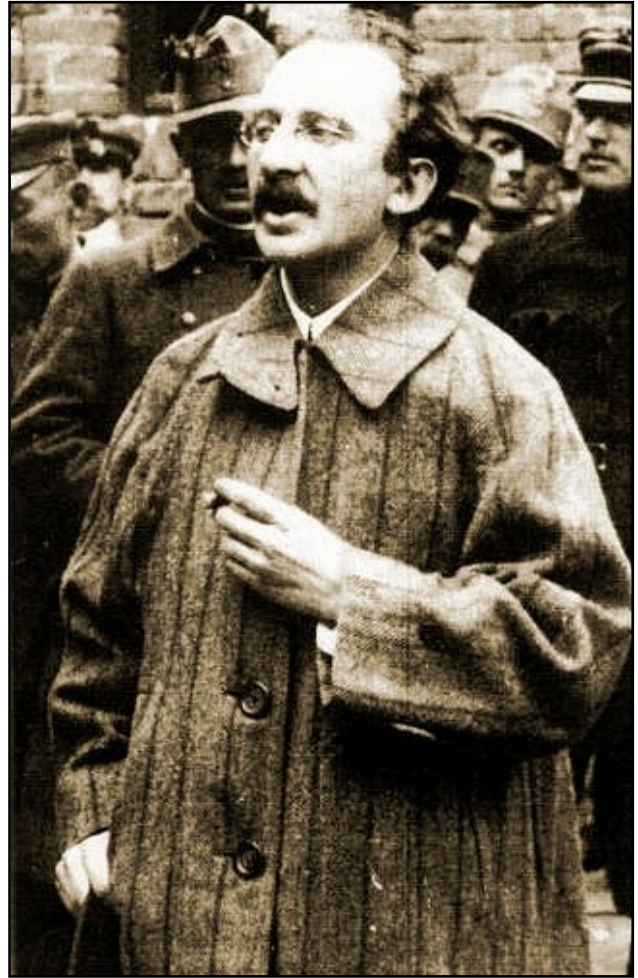
²⁷ Révai *i. m.* [1936], 112.

²⁸ Révai József: Magyar szabadság – világszabadság [1938]. In: Révai *i. m.* 1948, [165–212.] 167.

²⁹ Lukács György: Ady, a magyar tragédia nagy éneke [1939]. In: Uő: *Írástudók felelőssége*. Budapest, Szikra, 1945, [25–47.] 40.

³⁰ Uo.

³¹ Uo. 41.

Lukács György filozófus népbiztosként a Tanácsköztársaság idején. Révaihoz hasonlóan a nemzeti hagyományokat a jelen kommunista politikai törekvéseinek szolgálatába kívánta állítani. Forrás: Wikimedia Commons.

múlt és jelen közötti határok elmosása – elsősorban Révainál – megadta a lehetőséget a legképtelenebb analógiák kiötlése számára. Többek között ennek tükrében jelent meg Horthy a jelen Jelasicsaként, Metternich pedig Goebbels előképeként.³² Továbbá ennek nyomán vált egylényegűvé az 1930-as évek népfretpolitikája a reformkor érdekegyesítési koncepciójával, valamint a '48-as honvédsereg a spanyol polgárháború nemzetközi brigádjával.³³

Figyelemre érdemes kérdés, hogy a kommunista hagyománypolitika megalkotói, mint a valóság történetiségének gondolatára állítólag érzékeny marxisták, mint az „örök emberi” tagadói mivel magyarították azt, hogy ötven, száz vagy akár ezer évvel korábbi cselekedetek és eszmék „programot” és „útmutatást”

³² Révai *i. m.* Magyar szabadság... [1938], 212.

³³ Uo. 174.; Révai *i. m.* [1937], 274.

adnak a „jelen harcai számára”. Révai két, egymással nem igazán koherens választ adott erre. Az első szerint vannak olyan történelmi fordulópontok egy nép életében, amikor „felvetődik a létnek vagy nemlétnek [...] nagy sorskérdése”.³⁴ Révai egyik 1937-es írásában saját korát is olyannak látta, amelyben választút előtt áll az ország, döntenie kell, hogy „Európa melyik táborával” köti össze jövőjét.³⁵ A szerző szerint ugyanilyen fordulópontot jelölt 1848, miként Szent István uralkodásának időszaka is.³⁶ Az ideológus felfogása szerint mind a három fordulópont esetében a történelem által feltett kérdés, amelyre a közösségnek választ kellett, illetve kell adnia, lényegét tekintve ugyanaz: reakció vagy történelmi haladás. Révai azzal, hogy a három fordulópontot kiragadta történelmi összefüggéseikből, arra törekedett, hogy azokat lényegében azonos, időtlen közösségi léthelyzetként, döntésszituációként tüntesse fel. Ez a gondolatkonstrukció lehetővé tette, hogy Szent István és 1848 magyarjainak döntése a „haladás” mellett 1937-ben is „programot” jelentsen a társadalom számára.

Ennél némileg összetettebb a második megközelítés, amely Kölcseyről szóló tanulmányában szerepelt. Ebben a megbecsülésre méltó hagyományok, történelmi alakok két típusát különböztette meg: „A jelen embere két dologgal indokolhatja az ősök emlékének ápolását és szellemük ébren tartását. Az egyik az, hogy ezeknek az ősöknek a harcai alapozták meg a jelen épületét, és így a küzdelem, mely a jövőért folyik az ősök szellemében, a tőlük lerakott alapokon, a tőlük követett irányban folyik tovább. Ebben az értelemben emlékeznek az orosz nép nem csak a nagy orosz szabadságharcosokra, hanem I. Péter cárra is, a francia nép nem csak a jakobinusokra, hanem a nagy francia királyra, IV. Henrikre is, a magyar nép nemcsak Dózsára, Kossuth

³⁴ Révai i. m. [1937], 271.

³⁵ Uo.; Vö. Lukács György: Írástudók felelőssége [1939]. In: Lukács i. m. 1945, [104–123.] 104.

³⁶ Révai József: Szent István [1938]. In: Uő: *Válogatott történelmi írások 2.* Budapest, Kossuth, 1966, [269–273.] 273.

Lajosra, Petőfi Sándorra, hanem Szent Istvánra, Hunyadi Jánosra, Mátyás királyra is.”³⁷

Az ő érdemük, hogy a történelem kerekét előre lendítették, lerakták a „haladás alapjait”. Mellettük vannak azonban olyan ősök, „akiknek szellemét nem csak azért kell ébren tartani, mert ők voltak az alapok lerakói, hanem azért is, mert programjuk jó része megvalósításra vár”.³⁸

Révai eszmeépítménye szerint ilyen programalkotók a francia forradalom „nagy ideáinak” magyar zászlóvivői, akiknek csaknem százötven évet átfogó emberlancát a magyar jakobinusoktól a népfrontot építő kommunistákig egybefogja a feudalizmus elleni harc, a demokratikus átalakulásért folytatott küzdelem. A teória értelmében Kölcsey és Petőfi éppúgy a magyar elmaradottság, a feudalizmus démonával küzdött, miként később Ady, vagy még később a „demokraták táborát” alkotó kommunisták. Lukács szintén a feudalizmust felszámolni kívánó, időn átívelő akaratban kísérte meg láttatni a legjobbak törekvéseit összekötő kapcsot: „Mi a magyar tragédia? Petőfi és Ady, a magyarság igazi költői, jól tudták: a feudalizmus maradványainak fennállása és makacs védelme; Magyarország kiszakadása a kialakulóban lévő új, európai demokratikus kultúrából. Tudták azt is, mi innen a kivezető út: a régen anachronizmussá vált magyar középkor erőszakos sirba tétele, és ezzel a magyar nép belépése a civilizált, demokratikus népek közösségébe.”³⁹

A fenti elképzelés a célok és a leküzdendő akadályok másfél évszázados időintervallumon belüli egyezését szuggerálva szinte együtt küzdő kortársakként ábrázolta Kölcseyt, Petőfit, Adyt és a kommunistákat. A múlt és a jelen közötti válaszfal ezen az úton is ledőlt, a múlt jelenidejűsítésének, a „lírai szimbolizmusnak” egy másik variánsával megismertette minket.

³⁷ Révai i. m. Kölcsey Ferenc [1938], 43.

³⁸ Uo. 44.

³⁹ Lukács György i. m. [1939] Ady..., 25.

Joggal merülhet fel a kérdés: miért érezték szükségességét annak a kommunista világmozgalom korifeusai Dimitrovtól Révaiig, hogy a politikai üzenetek eljuttatásában a történelmi múlt kerülőútját vegyék igénybe? Mint emlékezhetünk rá, Dimitrov a „fasiszta történelemhamisítás” mozgósító erejével magyarázta, hogy a kommunisták miért nem mondhatnak le a nemzeti hagyományok, a történelem ideológiaközvetítő funkciójáról. Dimitrov 1935-ös kongresszusi beszédében a múlt felhasználását az ideológiai ellenfél, a fasizmus elleni harc fontos területének nyilvánította. Ez a gondolat Révai szinte összes korabeli írásában megjelent, miként Lukács is arról értekezett egyik 1938-as munkájában, hogy a kulturális „örökségért” való harc az „igazán széles harc a fasizmus ellen”.⁴⁰

A dimitrovi helyzetértékelés értelemszerűen azt a felismerést is feltételezi, hogy a tömegek gondolkodásában és cselekedeteiben a történelmi típusú igazolásnak rendkívül komoly szerepe van. Ennek felismerése sajátos módon jelent meg Révainál. Kölcseyről írott tanulmányának egyik részében hőséne „romantikus, múltba néző gondolkodására” keresett mentő körülményeket.

Itt fejtette ki, hogy míg a francia nemzetnek öntudata megerősítésében nem volt szüksége a „múltba nézésre”, addig az „elmaradt népeknél”, mint amilyen a magyar, a közösségi öntudat megteremtésében nélkülözhetetlen segédeszköz volt a „megkapaszkodás a nemzeti múlt hagyományaiban”.⁴¹

Ami számunkra ebből az eszmefuttatásból érdekes, az nem más, mint hogy Révai az elmaradottság, az elmaradt tudat jellemzőjeként tekintett a múlt, a nemzeti hagyományok iránti érdeklődésre. Miként fordítva is, Kölcsey gondolatvilága fejlődéseként üdvözölte, hogy „a nemzeti múlt csodálatán” kezdő költő végül a „jövő felé fordult”.⁴² Révai tehát nem gondolkodott másként a „múltba nézésről”, a nemzeti hagyományokról, mint tette azt 1932-ben, azonban elfogadta, hogy a tömegek „elmaradt tudata” igényli, hogy a jelen cselekedeteihez a múltból kapjon igazolást. Révai magatartása ahhoz a misszionáriuséhoz hasonlatos, aki belátta, hogy mondandóját a bennszülöttek már meglévő képzetéhez is igazítani kell. Emellett azonban arra is ügyel, hogy a korrekció sajátjai körében ne okozzon megbotránkozást.

⁴⁰ Lukács György: Johannes R. Becher új kötete [1938]. In: Uő: *Esztétikai írások. 1930–1945.* Budapest, Kossuth, 1982, [578–583.] 582.

⁴¹ Révai i. m. Kölcsey Ferenc [1938], 37.

⁴² Uo.